

УДК 338.242:32.813

Семенча І.Є.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри банківської справи
Дніпропетровського національного університету
імені Олеся Гончара

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ЗНАНЬ В УПРАВЛІННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМИ ЯВИЩАМИ ТА ПРОЦЕСАМИ

VALUE AND OCCURRENCE OF KNOWLEDGE IN MANAGEMENT OF THE SOCIAL AND ECONOMIC PHENOMENA AND PROCESSES

АНОТАЦІЯ

У ході дослідження в статті з'ясовано характеристику та місце знань у ланцюгу «дані – інформація – знання». Визначено варіанти економічного призначення знань та їх зв'язок з етапами життєвого циклу знань. Досліджено, що знання займають всеосяжне місце в управлінні, у процесі управління. Під час розв'язання певних ситуацій відбувається економічне перетворення знань, утворюючи в управлінні цикл (кругообіг) знань та забезпечуючи їх діалектичний розвиток. Запропоновано відходити від суб'єктивного підходу в застосуванні знань в управлінських ситуаціях за рахунок впровадження системи технологій, методології та інженерії знань.

Ключові слова: економічне перетворення, зміст, знання, знеособлений характер, життєвий цикл, кругообіг знань, ситуація управління, методологія інженерії знань.

АННОТАЦІЯ

В ходе исследования в статье сформулирована характеристика и обозначено место знаний в цепи «данные – информация – знание». Определены варианты экономического предназначения знаний и их связь с этапами жизненного цикла знаний. Исследовано, что знания занимают всеобъемлющее место в управлении, в процессе управления. При решении определенных ситуаций происходит экономическое преобразование знаний, образуя в управлении цикл (кругооборот) знаний и обеспечивая их диалектическое развитие. Предложено отходить от субъективного подхода в применении знаний в управленческих ситуациях за счет внедрения системы технологий, методологии и инженерии знаний.

Ключевые слова: экономическое преобразование, содержание, знание, обезличенный характер, жизненный цикл, кругооборот знаний, ситуация управления, методология инженерии знаний.

ANNOTATION

During research in article the characteristic is formulated and the place of knowledge in a chain “the data – the information – knowledge” is designated. Variants of economic mission of knowledge and their communication with stages of life cycle of knowledge are defined. It is investigated that knowledge takes a universal place in management, in managerial process at the decision of certain situations there is an economic transformation of knowledge, forming in management a cycle knowledge and providing their dialectic development. It is offered to depart from the subjective approach in application of knowledge in administrative situations at the expense of introduction of system of technologies of methodology of engineering of knowledge.

Keywords: economic transformation, maintenance, knowledge, depersonalized character, life cycle, cycle knowledge, a management situation, methodology of engineering of knowledge.

Постановка проблеми. Поступовий перехід розвинутих соціально-економічних систем світу до постіндустріальної стадії розвитку, яка отримала назву «економіка, що базується на

знаннях» (knowledge-based economy), потребує докладнішого розгляду питань, пов'язаних із визначенням ролі та місця знань у явищах та процесах, що відбуваються. Найбільшій актуальності набуває поставлене питання в кризових ситуаціях, які потребують здійснення якісного управління та здатності брати на себе відповідальність за прийняті управлінські рішення та їх реалізацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значення знань у сучасних економіках відмічали та аналізували неодноразово як закордонні фахівці (Р. Аккоф, К. Поппер, П. Друкер, М. МакЕлрой, Ф. Блеклер, І. Нонака та інші), так і вітчизняні вчені (В. Геєць, О. Белоедова, В. Іванова, І. Брикова, А. Жарінова, М. Поляков, О. Сахненко, В. Семиноженко, Л. Федулова, І. Ханін та інші). Проте, як показав аналіз, думки розпорошені, аналіз ведеться подекуди в різних площинах [1–4], або розглядаються різноманітні аспекти щодо виробництва, розподілу та використання знань на користь економічних результатів [5–8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На наш погляд, у сучасних дослідженнях мало уваги приділено визначенню економічного змісту знань та дослідженню процесів, які з ними відбуваються в ході управління ситуаціями, що виникають із врахуванням загальносвітових тенденцій та явищ. Крім того, вважаємо, що до сьогоднішнім залишається питання відходження в ході управління від суб'єктивізму, на базі якого приймаються рішення, що не може не відобразитися на їх якості та спроможності до виконання.

Таким чином, метою статті є комплексне визначення ролі та зон присутності знань у ситуаціях, які потребують якісного управління соціально-економічними явищами та процесами.

Виклад основного матеріалу дослідження. У розгляді цього питання насамперед потрібно чітко визначити, що саме треба розуміти під знаннями. Отже, узагальнюючи різноманітні підходи (когнітивний, поведінський, системний, логістичний [9, с. 33]) та точки зору на цю дефініцію, треба відмітити, що знання ви-

ступують кінцевою ланкою в ланцюгу «дані – інформація – знання». Змістове наповнення та особливості формування елементів ланцюга узагальнено [3; 5; 9–13], доповнено, впорядковано та подано у вигляді схеми (рис. 1).

Також важливу роль у цьому питанні відіграє те, як виступають знання в соціально-економічних процесах та який етап життєвого циклу знань потрапляє в поле контролю.

Щодо можливих варіантів, у яких можуть виступати знання з точки зору їх ролі в соціально-економічному середовищі, то треба виділити такі:

- 1) знання як ресурс у ситуаціях вибору кращого варіанта рішення;
- 2) знання як економічний актив (усуспільнений товар);

3) знання як суспільне благо, яке сприяє багатократному продажу знань.

Треба відмітити, що виділені призначення прямо впливають на те, який з етапів життєвого циклу знань буде характерним для процесів, що відбуватимуться в соціально-економічній системі. Відобразимо цей зв'язок на рис. 2. З визначеного на рис. 2 зв'язку випливає, що в разі розгляду знань як стратегічного або тактичного ресурсу треба особливо ретельно, професійно спрямовано та відлагоджено ставитися до процесів їх розподілу та використання всередині організації тощо.

Особливого значення набувають знання під час здійснення управління соціально-економічними явищами та процесами, адже, як показують дослідження:

1) до 15% новостворених підприємств у США банкрутують у перший рік роботи через відсут-

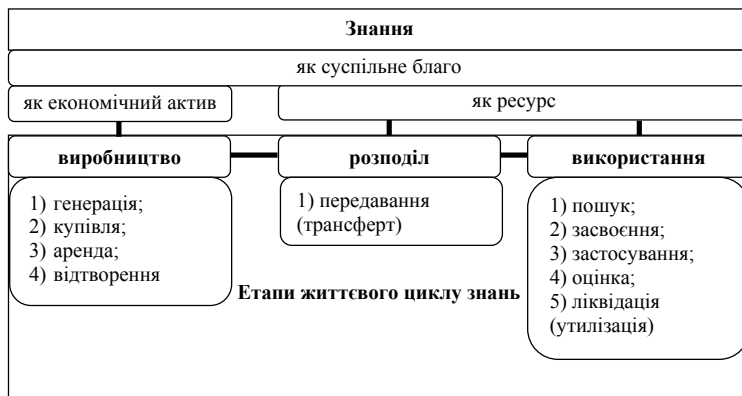

Рис. 2 Зв'язок між призначенням, яке відіграють знання в окремій соціально-економічній ситуації, та етапами життєвого циклу знань, які потрібно задіювати

ність досвіду власника або виконавчих директорів (знання надають можливість використовувати досвід, а в разі колективного прийняття рішення) отримувати синергетичні ефекти від їх використання;

2) найбільш якісне та інноваційне рішення приймається на суспільному рівні виробництва знань (рівень групи, команди), що є результатом об'єднання баз знань та моделей дійсності всіх учасників процесу – розширення поля вибору та індивідуальних моделей;

3) із суттєвим нарощуванням кількості інформації, динаміки змін, що відбуваються в соціально-економічному середовищі, із збільшенням обсягів продажів та користувачів електронної комерції з метою набуття конкурентних переваг на ринках збуту актуальним стає збільшення швидкості реагування бізнесу, що є можливим тільки за допомогою застосування сучасних ін-

формаційних технологій та побудови бізнес-моделей – потребує засвоєння та використання нових знань у сфері інженерії знань та бізнес-моделюванні;

4) у діяльності високо технологічних та наукоємних галузей із врахуванням всеохоплюючих процесів постійного оновлення виростає значення безперервного оцінювання та набуття нових знань персоналом компаній;

5) на ринках набувають розповсюдження нові за характером компанії [13, с. 57–69], наприклад багатомірні, віртуальні та сітьові організації, «компанії, що здобувають знання», унаслідок чого формується певний сектор економіки – економіка знань.

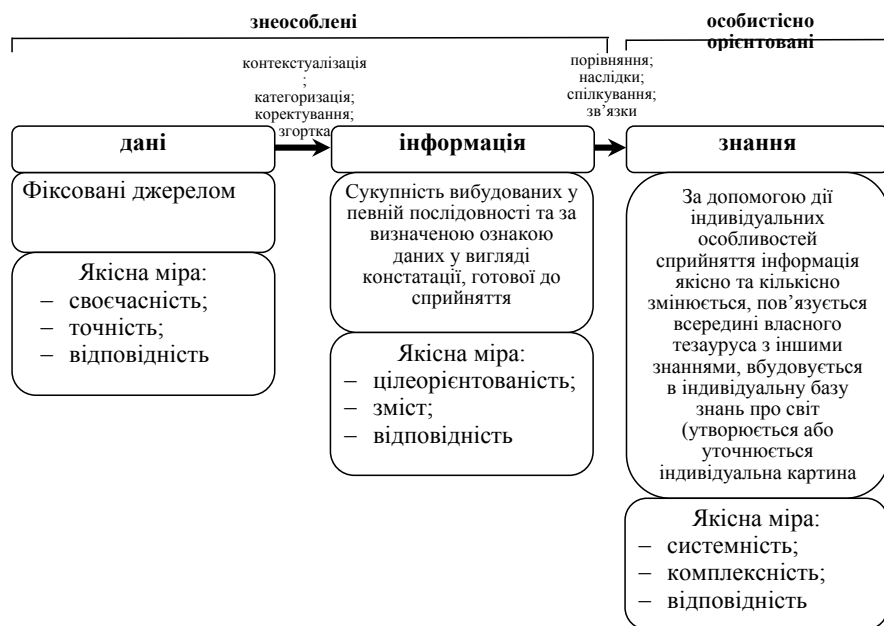

Рис. 1 Змістове наповнення та особливості формування елементів ланцюга «дані – інформація – знання»

Авторська розробка

Таблиця 1

Місце та джерела отримання знань на різних етапах спрацьовування керуючої системи при управлінні певною ситуацією (авторська розробка)

Узагальнені етапи спрацьовування керуючої системи під час управління певною ситуацією	Задіяні види знань	Етапи життєвого циклу знань, що приймають участь в етапі:			Приклади альтернативних джерел роботи зі знаннями (ІТ-технології та засоби методології інженерії знань)
		виробництво	розподіл	використання	
Процес внутрішньої орієнтації в ситуації	Ідеалістичні, «знаю, чому» (know – why)	генерація			системи інтелектуального аналізу даних
Оцінювання чинників, що призвели до ситуації	Систематичні, практичні, «знаю, що» (know – what), «знаю, як» (know – how)		передавання	засвоєння	когнітивне моделювання, системи представлення знань
Оцінювання готовності/неготовності до спрацьовування системи	Практичні, «знаю, як» (know – how), «знаю, хто» (know – who)			оцінка	системи представлення знань, еволюційне моделювання, агентне моделювання
Прийняття рішення	Систематичні, практичні, автоматичні, «знаю, як» (know – how), «знаю, що» (know – what), «знаю, хто» (know – who)			пошук	процесне моделювання (подієве, діаграмні технології), м'які обчислення (методології теорій нечітких множин, нейронних мереж, генетичних алгоритмів та інших методів моделювання та обробки невизначеностей), жорсткі вимірювання
Здійснення управлінського впливу шляхом виконання послідовності управлінських операцій	Практичні, автоматичні, «знаю, як» (know – how), «знаю, що» (know – what), «знаю, хто» (know – who)			застосування	продукційні експертні системи, агентне моделювання, когнітивне моделювання
Аналіз реакції на вплив	Систематичні, практичні, «знаю, як» (know – how), «знаю, чому» (know – why)			пошук, оцінка	методи аналізу багатокритеріальних завдань прийняття рішень на основі ітеративного підходу (за В. Подіновським), продукційні експертні системи
Супровід виконання об'єктом впливу управлінського рішення	Практичні, автоматичні, «знаю, як» (know – how), «знаю, що» (know – what), «знаю, хто» (know – who)		передавання	засвоєння, застосування	мережеві об'єктно-орієнтовані системи управління базами знань
Аналіз виконання управлінського рішення	Систематичні, практичні, «знаю, як» (know – how), «знаю, хто» (know – who)		передавання	оцінка, ліквідація	метод оцінки відносної важливості критеріїв (за В. Подіновським), жорсткі вимірювання, мережеві об'єктно-орієнтовані системи управління базами знань
Оцінювання та фіксація змін, що сталися у ситуації, в результаті управлінських дій	Ідеалістичні, систематичні, «знаю, чому» (know – why), «знаю, що» (know – what), «знаю, хто» (know – who)	відтворення	передавання	пошук, оцінка, засвоєння	продукційні експертні системи, системи представлення знань, мережеві об'єктно-орієнтовані системи управління базами знань

Як видно з рис. 1, знання за рівнем набуття та засвоєння є особистісно орієнтованими, тобто утворюються в результаті індивідуальної діяльності (окремою людиною – індивідуальний рівень), або в результаті роботи групи осіб (суспільний рівень). Однак останнім часом стрімко розвивається методологія інженерії знань, яка дає можливість отримувати нові знання знеособлено, що суттєво покращує якість знань, у разі прискорює швидкість їх використання, усуває різноманітні викривлення, які можуть набувати знання за рахунок індивідуальних особливостей сприйняття, особливостей та стану розвитку операцій пам'яті та мислення як когнітивних процесів психіки людини. Саме тому вважаємо доцільним якомога частіше застосовувати в практиці управління програмні засоби та технології методології інженерії знань та штучного інтелекту щодо забезпечення більш якісного розв'язання проблемних питань у соціально-економічній сфері. Причому треба зазначити, що на кожному етапі спрацьовування керуючої системи для управління певною ситуацією корисним та найбільш ефективним у загальному результаті буде використання тільки певних технологій, які й піддамо класифікації далі.

Таким чином, для покращення стану управління соціально-економічною ситуацією треба реалізувати декілька завдань:

1) визначити зони присутності знань у процесі управління, оскільки таке уявлення забезпечить керівникам можливість свідомо підходити до здійснення власної діяльності;

2) для кожного з етапів спрацьовування керуючої системи під час управління певною ситуацією з'ясувати, чи можливо провести розподіл існуючих видів знань та визначити, які відповідні етапи життєвого циклу знань беруть участь у цих процесах – потрібно для визначення місця знань та їх необхідної повноти й глибини на кожному з етапів спрацьовування, що сприяє уточненню та розширенню опису механізмів управління;

3) з'ясувати необхідний перелік альтернативних джерел отримання знань на основі доробку сучасних методологій, які базуються на можливостях ІТ-технологій, – дозволяє усунути викривлення, спричинені особистісно орієнтованим характером знань, отримати більш точні та повні знання за менш короткий термін (фактично підвищити економічну результативність отриманих знань);

4) об'єднати всі етапи дослідження в єдиному підході та представити в узагальненому вигляді (табл. 1) – для дотримання системності та комплексності дослідження;

Як бачимо з табл. 1, запропонований підхід дає можливість визначити низку вагомих результатів:

– кожний з етапів спрацьовування керуючої системи під час управління певною ситуацією базується на тих чи інших видах знань –

знання займають всеосяжне місце в управлінні;

– з просуванням по етапах спрацьовування керуючої системи під час управління певною ситуацією знання змінюють свою соціально-економічну роль («економічний актив – ресурс – економічний актив» (див. рис. 2), тобто можна говорити про те, що в процесі управління під час розв'язання певних ситуацій відбувається економічне перетворення знань, утворюючи в управлінні цикл (кругообіг) знань, забезпечуючи їх діалектичний розвиток;

– для кожного з етапів спрацьовування керуючої системи під час управління певною ситуацією існує комплекс альтернативних джерел роботи зі знаннями, що дозволяє під час застосування відійти від суб'єктивності результату, максимально підвищуючи економічну результативність бази знань, на основі якої приймається та впроваджуватиметься управлінське рішення.

Висновки. Таким чином, у ході дослідження з використанням принципів системності та комплексності запропонований авторський підхід, що визначає роль та місце знань в управлінні соціально-економічними ситуаціями. Отримано низку результатів, а саме:

1. З'ясовано, що знання виступають кінцевою ланкою в ланцюгу «дані – інформація – знання» (див. рис. 1), мають особистісно орієнтований характер, є результатом дії індивідуальних особливостей сприйняття, у результаті чого утворюється або уточнюється індивідуальна картина світу людини.

2. Визначено, що з економічної точки зору знання виступають у декількох ролях: як суспільне благо, як економічний актив та як ресурс. При цьому в цих ролях знання виступають на різних етапах свого життєвого циклу (див. рис. 2).

3. Доведено, що особливого значення знання набувають саме під час здійснення управління соціально-економічними явищами та процесами.

4. Аргументовано, що знання займають всеосяжне місце в управлінні, адже кожний з етапів спрацьовування керуючої системи під час управління певною ситуацією базується на тих чи інших видах знань (див. табл. 1).

5. Доведено, що в процесі управління під час розв'язання певних ситуацій відбувається економічне перетворення знань, утворюючи в управлінні цикл (кругообіг) знань та забезпечуючи їх діалектичний розвиток.

6. Визначено, що для кожного з етапів спрацьовування керуючої системи під час управління певною ситуацією існує комплекс альтернативних джерел роботи зі знаннями, що дозволяє максимально підвищити економічну результативність бази знань, на основі якої приймається та впроваджуватиметься управлінське рішення.

Напрямами подальших розвідок бачимо розробку комплексного підходу щодо впрова-

дження об'єктивізації знань під час здійснення управління соціально-економічними системами в практику діяльності підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Федулова Л.І. Концептуальні засади економіки знань / Л.І. Федулова // Економічна теорія. – 2008. – № 2. – С. 37–60.
2. Жарінова А.Г. Економіка знань: зміст та роль інтелекту людини в її формуванні / А.Г. Жарінова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prer/2010_28/Jarinova.pdf.
3. Нонака И. Компания – создатель знания. Зарождение и развитие инноваций в японских фирмах (The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation) / И. Нонака, Х. Такеучи. – М. : Олимп-Бизнес, 2003. – 384 с.
4. Степанова Т.Е. Теоретические аспекты рынка знаний / Т.Е. Степанова // Российское предпринимательство. – 2006. – № 3 (75). – С. 9–13. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.creativeconomy.ru/articles/7369>.
5. Тузовский А.Ф. Системы управления знаниями (методы и технологии) / А.Ф. Тузовский ; под общ. ред. В.З. Ямпольского. – Томск : Изд-во НТЛ, 2005. – 260 с.
6. Яковенко Л.І. Інноваційний характер економіки знань / Л.І. Яковенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/visnyk/2010/02/141.pdf>.
7. Управление знаниями и реинжиниринг бизнеса [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.znannya.org/?view=km-reengineering>.
8. Белоедова О.В. Особенности постиндустриальной экономики / О.В. Белоедова, О.В. Ткаченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/2009_03_18/ek8_beloedova.htm.
9. Ефимов В.В. Управление знаниями : [учебное пособие] / В.В. Ефимов. – Ульяновск : УлГТУ, 2005. – 111 с.
10. Масліна В. Методологія моделювання демократії / В. Масліна // Освіта регіону: політологія. психологія. комунікації. – 2011. – № 4. – С. 106–111. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/629>.
11. Дмитренко М. Інноваційний розвиток України в контексті впровадження нових знань / М. Дмитренко // Освіта регіону: політологія. психологія. комунікації. – 2011. – № 4. – С. 129–135.
12. Брукинг Э. Интеллектуальный потенциал / Э. Брукинг. – СПб. : Питер, 2001. – 276 с.
13. Мильнер Б.З. Теория организации / Б.З. Мильнер. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 212 с.